

Marlena Gruda

marlena.gruda@uj.edu.pl

Jagiellonian University in Kraków

ORCID: 0000-0003-4333-4361

POZNAŃSKIE STUDIA SLAWISTYCZNE

NR 25 (2023)

DOI: 10.14746/pss.2023.25.8

Data przesłania tekstu do redakcji: 3.03.2023

Data przyjęcia tekstu do druku: 15.06.2023

Spory wokół języka słoweńskiego i ich wpływ na kształt literatury słoweńskiej w okresie romantyzmu

ABSTRACT: Gruda Marlena, *Debates over the Slovene Language and Its Influence on the Shape of Slovene Literature in the Romantic Period*, "Poznańskie Studia Slawistyczne" 25. Poznań 2023. Wydawnictwo "Poznańskie Studia Polonistyczne," Adam Mickiewicz University, Poznań, pp. 167–188. ISSN 2084-3011.

The article aims to explore the status of the Slovene language and literature, as well as Slovene culture during the Romantic period in the context of historical events which informed them as a result of the creation of the alphabet by Adam Bohorič in the 16th century. During the 19th century, in Slovenia an "orthographic war" was being waged. Its goal was to establish the one and correct version of the alphabet and the definitive spelling rules for the Slovene language. The debate about language erupted between the group under the leadership of Matija Čop (of which France Prešeren was a member) and the followers of Jernej Kopitar. The dispute involved a number of issues connected to Slovene literature and culture, and the status of Slovenia in Europe. Arguments in the debate were exchanged via publications, (e.g. *Slovenska abecedna vojska*), poetry (*Satirical Sonnets* and epigrams) and engaged a wide spectrum of topics such as the dialects of the Slovene language or literary criticism.

KEYWORDS: Matija Čop; France Prešeren; Jernej Kopitar; alphabet; satire; Slovenian Romanticism

Tak naprawdę prawdziwą ojczyzną jest język.

Humboldt

Wprowadzenie

Proces rozwoju słoweńskiego języka literackiego był (z powodu niestabilnej sytuacji polityczno-społecznej kraju) wydłużony w czasie i naznaczony kilkoma momentami przełomowymi. W początkowej fazie należą do nich druk pierwszej książki i pierwszej gramatyki w XVI wieku oraz „wojna ortograficzna” w XIX wieku. Postacią z kręgu literatów szczególnie zaangażowaną (w teorii i praktyce) w walkę o kształt słoweńskiego języka literackiego był najważniejszy słoweński poeta romantyczny France Prešeren. Wyrażał on swoje zdanie na temat języka (pisowni, leksyki, krytyki, kultury) w poezji oraz zgodnie ze swoim stanowiskiem tworzył utwory uchodzące za wysoce estetyczne na miarę sztuki europejskiej tamtego czasu.

Pierwsze sygnały rodzącego się sporu wokół kształtu słoweńskiego języka literackiego można zauważyć po publikacji pierwszej gramatyki słoweńskiej autorstwa Adama Bohoriča pt. *Articæ horulæ succisivæ (Zimske urice proste, 1584)*. Wprowadził on alfabet, którym posługiwano się do okresu romantyzmu oraz spisał zasady i formy wprowadzone przez Primoža Trubarą w pierwszej słoweńskiej książce *Catechismus i Abecedarium* w 1550 roku, powodując, że inne zaproponowane w międzyczasie wersje pisowni (metelčica, dajncica) przestały obowiązywać. Okres reformacji przebiegał zatem wśród Słoweńców pod znakiem rozwoju języka i kultury słoweńskiej, podtrzymującej świadomość narodową.

Podobnym celom miały służyć kolejne nieliczne publikacje w XVII wieku. Dopiero w 1768 roku Marko Pohlin podjął się wyzwania publikacji drugiej w historii gramatyki języka słoweńskiego pt. *Kraynska grammatika* (Kos, 1992, 60). Napisana w duchu oświeceniowym nie była jednak dziełem naukowym (co podkreślał autor pierwszej naukowej gramatyki, Jernej Kopitar), traktującym o języku słoweńskim i jego gramatyce, lecz ważną pozycją przyczyniającą się do rozwoju tożsamości narodowej, podkreślenia wagi pochodzenia Słoweńców, naturalnego prawa do

języka, kultury, własności, doświadczeń i uczuć. To od gramatyki Pohlina rozpoczęła się polemika na temat normy języka słoweńskiego, dlatego Breda Pogorelec uznaje wydanie gramatyki Pohlina za początek „odrodzenia słoweńskiego” (Pogorelec, 2011, 27, 48).

Od XVI do XIX wieku proponowano używanie także innych odmian języka, lecz nie zostało to poparte żadnymi ważniejszymi publikacjami. Posługiwano się odmianami regionalnymi, wprowadzającymi niejasne zasady posługiwania się językiem, które w ostateczności utrudniały porozumienie. Konkretnie tezy dotyczące języka większości Słoweńców wybrzmiały dopiero w gramatyce Jerneja Kopitara *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* (1808–1809), zbiorze nowych reguł językowych i zasad pisowni, a także poglądów autora dotyczących pragmatyki języka słoweńskiego (Kos, 1992, 73). Dzieło naukowe Kopitara było podstawą wybuchu „wojny ortograficznej”, w której uczestniczyli slawista Matija Čop i poeta France Prešeren, niezgadający się z podejściem twórcy naukowej slawistyki i metody panońskiej, Kopitarem. Wraz z Čopem France Prešeren, którego poezja stanowi fenomen artystyczny (Pogačnik, Zadavec, 1999, 229) swoich czasów, postulował rozwój języka literackiego używanego w rozmaitych formach sztuki wysokiej na wzór literatur innych krajów europejskich.

Język słoweński w piśmiennictwie od XVI do XIX wieku

Na kształt słoweńskiego języka literackiego w okresie romantyzmu miała wpływ działalność protestantów, druk pierwszych książek i przekładów w XVI wieku oraz ustanowienie alfabetu i zasad pisowni obowiązujących do 1845 roku.

Wart podkreślenia jest fakt, że w XVI wieku język, którym posługiwano się na terenach dzisiejszej Słowenii, nie nosił miana języka słoweńskiego, lecz krańskiego (słow. *kranjski*). Nie używano także nazw „Słowenia” i „Słoweniec”. Pojęcie „Słowenia” wprowadził Valentin Vodnik w rękopisie jednego ze swych wierszy w 1816 roku, w druku natomiast pojawiło się w 1844 roku (Kryzia, 2008, 11).

Jak pisze Władysław Kryzia, dzisiejsze znaczenie pojęć *Slovenec* i *slovenski* ukształtowało się ostatecznie w XIX wieku i było związane

z poczuciem jedności powiązanych terytorialnie i blisko spokrewnionych grup etnicznych. Zaznacza, że nazwy te bywają używane przez historyków w odniesieniu do wczesnych okresów historii dzisiejszych ziem słoweńskich i plemion słowiańskich zasiedlających te ziemie, co Peter Štih poddaje krytycznej analizie i nazywa to zjawisko nacjonalizacją historii (Kryzia, 2008, 14–15). Dlatego, idąc za zdaniem Petera Štiha, o rzeczywistym rozwoju języka słoweńskiego można mówić dopiero w XIX wieku.

Pierwszym, który użył określenia „Słoweniec”, był Primož Trubar¹ (1508–1586), najważniejszy pisarz reformacji (Kos, 1992, 33–35), autor pierwszej słoweńskiej książki wydanej w 1550 roku (*Catechismus*). Posługiwał się najpierw pismem gotyckim, następnie łacińskim, odmianą niemieckiego, dodawał też znaki typowe dla słoweńskich głosek szumiących i syczących (od 1555 roku – *bohoričiča*). W swoim podejściu nie był jednak konsekwentny, dlatego protestanci porządkowali i uzupełniali jego zapisy. Podstawę języka literackiego w jego pismach stanowiła odmiana lublańska, choć początkowo naznaczona cechami dialektu charakterystycznego dla jego rodzinnej miejscowości, tj. Rašicy w południowej części Słowenii, z licznymi germanizmami.

Inny przedstawiciel reformacji, Sebastian Krelj (1538–1567), autor katechizmu dla dzieci (1566) udoskonalił pisownię Trubara, konsekwentnie używając znaków typowych dla głosek syczących i szumiących oraz wprowadzając kilka nowych (Kos, 1992, 36). Unikał germanizmów i słów pochodzących z odmian regionalnych, a tym samym stworzył model języka bliski ideałowi słoweńskiego języka literackiego.

Ważnym wydarzeniem w historii dziedzictwa językowego Słoweńców było wydanie przetłumaczonej przez Jurijego Dalmatina (1547–1589) w 1584 roku *Biblii* (Kos, 1992, 36–37) To największe osiągnięcie piśmiennicze XVI wieku stanowi o wysokim poziomie świadomości narodowej i ugruntowanej słoweńskiej tradycji literackiej od oświecenia do romantyzmu. Publikacja była potwierdzeniem celowości istnienia zasad pisowni języka słoweńskiego.

1 „Vsem Slovencem / Gnado / Mir / Milost inu pravu spoznane božje / skuzi Jezusa Kristusa prosim” (Trubar, 1550).

Kolejnym momentem przełomowym w tym okresie okazało się opublikowanie przez jedyne go laickiego pisarza, Adama Bohoriča (1520–1598), pierwszej gramatyki słoweńskiej napisanej po łacinie *Arcticae horulae succisivae* (*Zimske urice proste*, 1584). Spisał on zasady pisowni wprowadzone przez Trubara i poprawione przez Krelja (Kos, 1992, 37–38), a wprowadzony przez niego alfabet w czasie romantyzmu nazwano *bohoričicą*, która obowiązywała do 1845 roku. W *bohoričicy* powstał najstarszy słoweński tekst dramatyczny *Škofjeloški pasijon* (1715–1727) autorstwa Lovrenca Marušiča (Kos, 1992, 51) i pisał swoje wiersze pierwszy słoweński poeta świecki okresu oświecenia Valentin Vodnik (1758–1819).

Wojna ortograficzna (Abecedna vojna, in. črkarska pravda) 1831–1833

W pierwszej połowie XIX wieku ponownie podjęto temat alfabetu języka słoweńskiego (Podvršnik, 2015). Uważano, że *bohoričicę* należy poprawić, ponieważ nie wszystkie głoski posiadały odpowiedniki w postaci liter. Dlatego Peter Dajnko i Fran Metelko opracowali dwie nowe wersje pisowni: *dajničicę* i *metelčicę*, zawierające oprócz znaków po łacinie także litery zapisane cyrylicą (Kos, 1992, 76). W 1831 roku, kiedy Fran Metelko wprowadził swój alfabet w nowym wydaniu gramatyki dla szkół, rozgorzała trwająca do 1833 roku polemika o charakterze językowym i kulturalno-literackim między zwolennikami a przeciwnikami *metelčicy*.

Czołową postacią w „wojnie ortograficznej” był Jernej Kopitar (1708–1844), językoznawca słoweński (Kos, 1992, 73–75), cenzor w Wiedniu, zwolennik austrosławizmu oraz teorii panońskiej², swego czasu najlepiej wykształcony człowiek wśród Słoweńców. Napisał pierwszą

2 Teoria panońska, in. hipoteza panońska – zdaniem autorów tej teorii, Jerneja Kopitara i Franca Miklošiča, „podstawą języka słowiańskich ksiąg liturgicznych miała być mowa tych Słowian, do których była adresowana”. Małecki uważa, że najślabszym ogniwem tej teorii jest nieistnienie w naszych czasach mowy Słowian panońskich (pomijając mowę Słoweńców zamieszkujących Prekmurje), na której, jego zdaniem, bazowałby język staro-cerkiewno-słowiański. Po rozpoczęciu działalności przez Cyryla i Metodego teoria ta została zastąpiona teorią macedońską, której głównym przedstawicielem był Vetroslav Jagić. Wówczas miejsce mowy

naukową gramatykę języka słoweńskiego pt. *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* (1808–1809) (słow. *Slovnica slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem*, 1808), gdzie wyraził potrzebę oczyszczenia języka słoweńskiego z germanizmów i obcej składni oraz wzbogacenia języka mową chłopów (Cuderman, 2001, 151). Popularyzował naukę języka słoweńskiego w jednym z liceów w Lublanie, gdzie udzielał lekcji Vuk Stefanović Karadžić, wyznawca zasady: „Piši kao što govoriš” (pol. „Pisz tak, jak mówisz”). Kopitar, zafascynowany działalnością Karadžicia³, postulował wprowadzenie tej zasady także do języka słoweńskiego. Poparli go: Matevž Ravnikar, Franc Metelko, Peter Dajnko, Janez Nepomuk Primic i Urban Jarnik (Kos, 1992, 75–77). W rezultacie językoznawca Fran Metelko, bazując na dialekcie południowej Słowenii, zaproponował alfabet składający się z wielu skomplikowanych, trudnych do zrozumienia znaków, zapisanych piśmem łacińskim i cyrylicą, gdzie każdej głosce miała odpowiadać jedna litera. Alfabet, który opublikowano w 1825 roku w gramatyce pt. *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen* ironicznie nazywano *žabica* (Kos, 1992, 76) lub *krevljica* (słow. *krevlja* – laska). Z kolei inny językoznawca, Peter Dajnko w 1824 roku wydał w języku niemieckim gramatykę *Lehrbuch der windischen Sprache* (pol. *Podręcznik języka słoweńskiego*) i zamieścił w niej *dajnčicę*, powstałą na podstawie dialektu wschodniej Styrii.

Po drugiej stronie sporu znajdował się Matija Čop (1797–1835), badacz języka, literatury, krytyk literacki, bibliotekarz, tłumacz znający dziewiętnaście języków, związany z czasopismami „Kranjska Čbelica” i „Illyrisches Blatt” (Kos, 1992, 85–89). Był głównym ogniwem sporu z Kopitarem, z którym nie zgadzał się w kwestiach języka poetyckiego, literatury i kultury (Cuderman, 2001, 151).

panońskich Słoweńców zajęła mowa Słowian zamieszkujących okolice Soluna, rodzinnej miejscowości Cyryla i Metodego (Małecki, 1947, 22–27).

3 Vuk Karadžić był zwolennikiem idei zjednoczenia Słowian południowych (z wyłączeniem Bułgarii i Macedonii) pod protektoratem Austrii. Wierzył, że liczebna przewaga Słowian doprowadzi do całkowitej niezależności państwa słowiańskiego (Slodnjak, 1984, 22–23).

Po przetłumaczeniu krytyki Františka Ladislava Čelakovskiego opublikował jeszcze kilka artykułów zatytułowanych *Slovenischer ABC-Krieg* (słow. *Slovenska abecedna vojska*), a następnie zebrał je i wydał w książce pt. *Nuovo discacciamento di lettere inutili* albo *Novo preganjanje nekoristnih črk* w 1833 roku. Do swoich tekstów dołączył kilka wierszy Prešerna.

Matija Čop twierdził, że język jest ściśle związany z kulturą i historią, a zwolennicy Metelka chcą pozbawić go charakteru historycznego oraz utożsamić z jednym z dialektów (Slodnjak, 1968, 110). Jego zdaniem język ograniczony do świata pojęć chłopów nie może wyrażać tego, co należy do kultury wysokiej. Jego zdaniem tylko używanie języka w sztuce pozwoli uczynić go środkiem wyrazu mieszczaństwa i ludzi wykształconych (Pogačnik, Zadavec, 1999, 235). Dlatego głosił, że literatura słoweńska powinna się wzorować na rozwiniętych literaturach europejskich, a nie na poezji ludowej, pierwotnie skierowanej do chłopów; powinna stworzyć dzieła poetyckie, prozatorskie i dramatyczne interesujące dla intelektualistów, i tym samym wyznaczać kierunek postępu w zakresie kultury słoweńskiej (Kos, 1999, 74). Dodał, że pozytywny rozwój kulturalny w języku słoweńskim może umożliwić jedynie izolacja od systemu biurokratycznego państwa, jego religii, moralności i ideologii. Pogląd na temat języka i literatury miał koncentrować się na subiektywności estetycznego i romantycznego indywidualizmu, które łączył z walką o indywidualność tożsamą z walką o indywidualność narodu słoweńskiego (Pogačnik, Zadavec, 1999, 236).

W tekście *Kdo bi si mislil, da ima črkopis takšno moč!* (pol. *Kto by pomyślał, że alfabet ma taką moc!*) podaje zalety zapisu etymologicznego (Cuderman, 2001, 151–152), który w porównaniu z proponowanym przez Metelka zapisem fonetycznym, nie jest tak trudny jak *metelčica*. Jego zdaniem zapis opierający się na pochodzeniu danego słowa, a nie na jego brzmieniu miałby być formą zjednoczenia użytkowników języka posługujących się różnymi dialektami. Uważał, że przyczyną ubóstwa słoweńskiej literatury nie jest to, że Słoweńców jest zaledwie milion i że edukacja pobierana jest w języku niemieckim ani to, że książki słoweńskie pisze się dla chłopów, którzy nie mają kontaktu z prawdziwą literaturą, lecz wybrakowany alfabet.

Wojna o alfabet rozpoczęła się po publikacji *Slovenischer ABC-Krieg* w formie intensywnej wymiany tekstów przez przedstawicieli

przeciwnych obozów. Kopitar zarzucił Čopowi brak obiektywizmu w publikacji *Slowenischer ABC-Krieg*, po czym Prešeren napisał dwa wyśmiewające Kopitara sonety z cyklu *Pevčeva zgodba: Saj čuli ste o škratov zlih naklepih i Preblažen, ki je tuje mu spoznanje* (Slodnjak, 1968, 111–112). Adresat krytyki nie był dłużny i opublikował w czasopiśmie „Illyrisches Blatt” tekst pt. *Beseda o ljubljanskem abecednem prepiru*, gdzie nazwał Prešerna „wielkim Belce-bubem”. Prešeren w swojej obronie wydał cykl utworów pt. *Literarne šale po šegi Augusta Wilhelma pl. Schlegla*, mający na celu podważyć autorytet Kopitara i odebrać mu prawo do oceniania poezji (Slodnjak, 1968, 112). Później ukazały się jeszcze trzy sonety satyryczne Prešerna i dwadzieścia epigramów.

Spór wokół pisowni języka słoweńskiego, w którym uczestniczyli także m.in. Anton Murko (1809–1871), autor gramatyki opatrzonej słoweńsko-niemieckim słownikiem, wyrażający się przychylnie na temat ortografii Bohoriča (Slodnjak 1968, 110) oraz zagraniczni badacze, np. przedstawiciel czeskiego odrodzenia narodowego František Ladislav Čelakovský (autor zamieszczonej w periodyku „Kranjska Čbelica” a później przetłumaczonej przez Matiję Čopa na język niemiecki i opublikowanej na łamach „Illyrisches Blatt” (Čop, 1833, 21–24) krytyki chwalejącej poezję Prešerna, w której namawiał Słoweńców do przyjęcia nowej pisowni gajicy⁴) zakończył się zwycięstwem przeciwników *metelčicy*. Bezpośredni wpływ na porażkę Kopitara miała publikacja obszernego tekstu Matiji Čopa w czasopiśmie „Illyrisches Blatt” w 1833 roku pt. *Slovenska abecedna vojska* oraz przygotowania zbioru wszystkich artykułów w książce pt. *Novo preganjanje nekoristnih črk*. Efektem tych działań było wycofanie ze szkół *metelčicy* w 1833, a *dajničy* w 1838 roku.

W sprawę pisowni i statusu literatury słoweńskiej zaangażowany był także słoweński poeta działający w Mariborze i Grazu Jakob Fras (1810–1851), od 1836 roku znany pod pseudonimem Stanko Vraz (Slodnjak, 1968, 113). Od 1830 roku próbował wraz z Francem Miklošičem wprowadzić swoją teorię dotyczącą funkcjonowania literatury słoweńskiej

4 Anton Slodnjak podaje, że Čelakovsky namawiał Słoweńców do przyjęcia pisowni czeskiej, twierdząc, że litery č, ž, š pochodzą z alfabetu czeskiego. Był zdania, że przedostały się one do języka słoweńskiego za pośrednictwem gajicy (1839–1844) (Slodnjak, 1968, 111).

w przestrzeni literackiej. Vraz i Miklošič, podobnie jak Prešeren i Čop byli przeciwnikami twórczości literackiej w językach regionalnych, chcieli wpisać literaturę słoweńską w rozwój historyczny literatur innych krajów, zwłaszcza słowiańskich. Niestety nie mieli doradcy pokroju Matiji Čopa. Młodszy od Prešerna i Čopa Stanko Vraz, mimo że był wykształcony i odczytany w literaturze łacińskiej i greckiej, pozostający pod wpływem dzieł m.in. Goethego, Byrona, Schillera, Dantego, Petrarcki i Mickiewicza, nie mógł się równać z Prešernem. Slodnjak twierdzi, że Vraz nie potrafił odpowiedzieć sobie na pytanie, dla kogo tak naprawdę pisze (Slodnjak, 1968, 113–114). Na wzór swoich poprzedników (Volkmer, Modrinjak, Dajnko) używał dialektu charakterystycznego dla południowo-wschodniej Słowenii z elementami mowy Słowenii centralnej i języka literackiego. Vraz doszedł bowiem do wniosku, że jego próby stworzenia własnej wersji języka są prowincjonalne i zaniechał dalszych działań w tym kierunku.

Po wprowadzeniu przez władze zakazu używania *metelčicy* i *dajnčicy* powrócono do *bohoričicy*. Nie trwało to jednak długo, ponieważ Ljudevit Gaj (1809–1872), chorwacki językoznawca (Slodnjak, 1968, 114), zwolennik ujednoczenia alfabetu Słowian południowych piszących łaciną, opracował nową pisownię, *gajicę*, obowiązującą do dzisiaj (w wersji rozszerzonej w języku chorwackim). Pierwsze teksty z użyciem nowego alfabetu trafiły do opinii publicznej w 1843 roku za sprawą Janeza Bleiweisa, redaktora czasopisma „Kmetijske in rokodelske novice”. Od około 1845 roku o używaniu *gajicy* stanowiło prawo.

Wielu badaczy jest zdania, że pomimo długoletnich sporów toczących się wokół ortografii języka słoweńskiego, które trwały jeszcze później do około 1855 roku (Pogačnik, Zadravec, 1999, 234), obowiązujące dzisiaj zasady pisowni wymagają uzupełnienia i dopracowania, gdyż nie odpowiadają potrzebom współczesnego języka słoweńskiego (Podvršnik, 2015).

Idea języka słoweńskiego w poezji Prešerna

Po stronie obozu zwycięskiego w wojnie ortograficznej, obok Matiji Čopa znajdował się France Prešeren (1800–1849), uznawany za

najwybitniejszego poetę romantyzmu słoweńskiego (w tym twórcę pierwszego słoweńskiego wiersza romantycznego pt. *Slovo od mladosti*, 1831), a także poezji słoweńskiej w ogóle, autor sonetów, ballad, gazel, hymnów, elegii, utworów o tematyce miłosnej, patriotycznej, satyrycznej, humorystycznej (Kos, 1992, 89–115). Jego poezja stanowiła swoisty program literatury narodowej (Sławińska, 1991, 129).

France Prešeren był najważniejszym poetą publikującym w czasopiśmie „Kranjska Čbelica”⁵. Podobnie jak Čop, nie popierał wyznawanego przez Kopitara puryzmu językowego, co wyraził w wierszu *Nova pisarija* z 1831 roku (*Nowe piśmiennictwo*, przeł. K. Šalamun-Biedrzycka, 1995 i 2022), będącego odpowiedzią na krytyczne uwagi Kopitara dotyczące dwóch opublikowanych utworów w pierwszym numerze periodyku „Kranjska Čbelica” *Lenora* i *Slovo od mladosti* (Słodnjak, 1968, 101) oraz w swoich tekstach satyrycznych.

Nova pisarija, której fragmenty przetłumaczono na język polski⁶ jest rodzajem dialogu pomiędzy uczniem a pisarzem o prześmiewczym charakterze. Uczeń chciałby się dowiedzieć, co robić i jak pisać, by dołączyć do grona poetów:

De zděj – ko že na Kranjskem vsak pisari,
že bukve vsak šušmar daje med ljúdi,
ta v prozi, úni v verzih se slepari –
jaz tudi v trop – ki se poti in trudi,
ledino orje naše poezije –

5 „Kranjska Čbelica” – główne czasopismo okresu oświecenia i romantyzmu, ukazujące się w latach 1830, 1831, 1832, 1834, 1848. Wybór tekstów zależał od opinii cenzorów: Jerneja Kopitara (1830–1833), którego odsunięto z redakcji z powodu nadmiernie krytycznych uwag pod adresem Prešerna, i Matiji Čopa (1834). Redaktorem był Miha Kastelic, lecz to Čop i Prešeren wybierali teksty i inicjowali publikacje. Uznaje się, że almanach powstał właśnie dzięki nim. Publikowano tam utwory Valentina Vodnika, Urbana Jarnika, Mihy Kastelica, Jakoba Zupana, Blaža Potočnika, Janeza Ciglera oraz tłumaczenia wierszy z języka serbskochochorwackiego i czeskiego (Kos, 1992, 84–85).

6 Krótki fragment tłumaczenia znajduje się w publikacji *Srebro i mech. Mah in srebro. Antologia poezji słoweńskiej*, Sejny 1995, s. 11. Tłumaczenie dłuższego fragmentu opublikowano w zbiorze poezji Prešerna (Prešeren, 2022, 23–27).

se vriniti želim, se mi ne čudi.
Prijetelj! uči mene pisarije:
kako in kaj ušeč se Kranjcam poje,
odkrij mi proze naše lepotije⁷.

Wiesz, teraz, kiedy u nas każdy pisze,
i książki każdy pismak produkuje,
ten wierszem, inny prozą świszczy
i każdy śmiało kogoś naśladuje,
ja też dołączyć chcę do tego stada
w oraniu na tej wciąż dziewiczej niwie.
Więc, przyjacielu, daj mi dobrej rady,
jak pisać tak, by wszystkim się spodobać,
by nikt mi nie wytykał żadnej wady (Prešeren, 2022, 23).

Po uzyskaniu odpowiedzi od pisarza deklaruje zamiar dostosowania się do jego zalecenia. Mówi:

Bog ti zaplati uk, po tvoji volji
bom pel: gosence kaj na repo varje,
kak prideluje se krompir narbolji;
kako odpravljajo se ovcam garje,
preganjajo ušivim glavam gnide,
loviti miš' učil bom gospodarje⁸.

Bóg zapłać ci za rady, już wypełniam
życzenia twoje: będę śpiewał,
jak od gąsienic chroni się kapustę,
co robić, by ziemniaki były grube,
jak leczyć owce, jak się wszy wyzbywać,
nauczę gospodarzy łapać myszy (Prešeren, 2022, 26–27).

7 F. Prešeren, *Dela. Poezije. Nova pisarija*. <https://tinyurl.com/5n8wctxk4> (12.09.2022).

8 http://www.preseren.net/slo/3_poezije/35_nova_pisarija.asp (12.09.2022).

Pisarz podsumowuje wypowiedź ucznia jednym zdaniem: „O, złoty wiek dla naszych Muz się ziści!”, zwracając uwagę na panującą tendencję do używania języka poetyckiego w celach użytkowych, obniżenia poziomu kultury, zahamowania rozwoju języka literackiego oraz przewartościowania pojęcia sztuki i wartości estetycznej. Wiersz ten był wyrazem poglądu Prešerna i Čopa, że ograniczenie używania zapożyczeń z innych języków nie wyklucza przyjmowania zapożyczeń o charakterze kulturalnym, które miałyby wpłynąć na lepszą ogładę i być wyrazem rozwoju cywilizacyjnego.

Zaangażowanie Prešerna w polemikę na temat pisowni języka słoweńskiego było wyraźnie zauważalne w licznych wypowiedziach, krótkich dwuwersowych zapiskach i trzech sonetach zawartych w zbiorze pt. *Zabavljivi sonetje* z 1832 roku (*Sonetny satyryczne*, przeł. M. Piechal, 1973 r.).

Przełożone w całości na język polski *Sonetny satyryczne* (1832–1833) odnoszą się do kwestii języka (*Al prav se piše kaša ali kasha; Ne bódmo šalobarde! Moskvičánov*) oraz krytyki literackiej uprawianej przez Jerneja Kopitara. W trzecim sonecie pt. *Apel podobo na ogled postavi* lub *Apel in čevljar* Prešeren nawiązuje bezpośrednio do listu skierowanego przez Kopitara do Matiji Čopa po publikacji w pierwszym roczniku czasopisma „Kranjska Čbelica” utworu Prešerna pt. *Nova pisarija* (1830). Prešeren w swoim ironicznym sonecie, jak wyznał Čelakovskiemu, chciał nadepnąć Kopitarowi na odcisk (Slodnjak, 1968, 101–102), wyrażając nieprzychylność względem twórczości innej poza obowiązującymi normami i ogólnie przyjętym światopoglądem, a także względem braku profesjonalizmu w krytyce literackiej.

* * *

Apel podobo na ogled postavi,
ker bolj resnico ljubi kakor hvalo,
zad skrit vsevprek posluša, kaj zijalo
neumno, kaj umetni od nje pravi.

Pred njo s kopiti čevljarček se ustavi;
ker ogleduje smólec obuvalo,
jermenov méni, de ima premalo;
kar on očita, koj Apel popravi.

Ko pride drugi dan spet mož kopitni,
namest, de bi šel delj po svoji poti,
ker čevlji so pogodi, méč se loti;

zavrne ga obraznik imenitni,
in tebe z njim, kdor napačen si očitar,
rekoč: „Le čevlje sodi naj Kopitar!”⁹

* * *

Apelles obraz publicznie wystawił,
a że odróżniał prawdę od pochlebstwa,
słuchał uważnie ukryty wśród plebstwa,
co o nim znawca, a co nieuk prawił.

W krytyka pewien szewczyk się zabawił.
Patrząc na but w obrazie, szyderstwa
nie taił z braku znajomości szewstwa.
Więc to, co zganił, Apelles poprawił.

Ale nazajutrz ten sam mąż z kopytem
wrócił i zajął się, miast iść swą drogą,
nową w obrazie mistrza nieomogą.

Lecz mistrz odrzucił rady znakomite,
kpiąc też z ciebie, coś nieraz mnie zrypał:
„Tyłko o butach niech sądzi Kopitar!” (*Antologia poezji słoweńskiej*,
1973, 82–83)

Z kolei dwa pierwsze sonety dotyczą kwestii ściśle związanych z językiem literackim. *Al prav se piše kaša ali kasha* (*Jak trzeba pisać: kasha czy też kaša?*) jest pierwszym sonetem satyrycznym napisanym w czasie „wojny ortograficznej”. Podmiot liryczny nie wyraża w nim poparcia dla

9 F. Prešeren, *Dela. Poezije. Apel podobo*. <https://tinyurl.com/5b46nexy>. (12.09.2022).

zwolenników żadnego z obozów, ani tego występującego w obronie *metelčicy*, ani tego po przeciwnej stronie. Uważa, że sposób zapisu czy też rodzaj wybranego alfabetu nie stanowi o wartości utworu.

* * *

Al prav se piše kaša ali kasha,
se šola novočrkarjov srdita
z ljudmi prepira starega kopita;
kdo njih pa pravo trdi, to se praša.

Po pameti je taka sodba naša:
ak je od kasha kaša boljga žita,
in boljš' obdelana, in bolj polita,
naj se ne piše kasha, ampak kaša.

Ak pa po črki boljši jed ne bóde,
in zavolj črke ne trpi nič škode,
obhaja taka misel nas Slovence,

de pravdajo se ti možje znabiti,
za kar so se nekdanji Abderiti
v sloveči pravdi od oslóve sence¹⁰.

* * *

Jak trzeba pisać: kasha czy kasza?
Nowej pisowni chwalców ciżba zbitya
zwalcza wyznawców starego kopyta
i o przyznanie racji się doprasza.

Oto jak spór ten rozstrzyga myśl nasza:
jeśli od kaszy kasha mniej obfita
w omastę i gdy z lichszego jest żyta,
niechże się pisze kasha, a nie kasza.

10 F. Prešeren, *Dela. Poezije. Al prav*. <https://tinyurl.com/5en5xe3e> (12.09.2022).

Lecz jeśli te o pisowni wywody
żadnej z kasz naszych nie przyniosą szkody,
to taka z tego myśl wynika wzniosła:

mężowie zacni i nie w ciemię bici
klóćą się o to, o co Abderyci
w swoim przesławnym sporze o cień osła (*Antologia poezji słoweńskiej*,
1973, 80–81).

W drugim sonecie pt. *Ne bódmo šalobarde! Moskvičánov* (*Abošmy tchórze! Książki Moskviczanów*) podmiot nawiązuje do zdania Jakoba Zupana (Suhadolnik, 2013), niebezpośrednio popierającego Prešerna i Čopa językoznawcy i tłumacza używającego w przekładzie serbskochorwackich pieśni ludowych i niemieckich gazeli przestarzałych form, wyrazów pochodzących z innych języków słowiańskich oraz zupełnie nowych wyrażań. W wierszu przedstawiony jest ironiczny stosunek podmiotu lirycznego względem tendencji do wzbogacania języka słoweńskiego słowami pochodzącymi z innych języków słowiańskich oraz wyraźna krytyka przeciwników propagujących bełkot w różnych językach. Podmiot liryczny porównuje użytkowników tych języków do ludzi w Babilonie, którym Bóg pomieszał języki i uniemożliwił porozumienie.

* * *

Ne bódmo šalobarde! Moskvičánov,
Gorenci moji! Knjige mi berimo,
In kar nam všec bo, úzmat se učimo
Od bogmejov na meji Otomonov!

Iz kotov vseh od Skjaptrov do Šamánov
tak, kakor srake gnezda vkup nosimo
besede tuje, z njim' obogatímo
slovenskih novi jezik Ilirjánov.

Prekósili res bomo vse naróde,
narstarši med jeziki jezik bóde,
ki se iz te čobodre bo naredil,

ker bomo tak govóřili v Emoni,
 ko Źlobodrali so tam v Babiloni,
 ko bil jim Bog je govorico zmédil¹¹.

* * *

Abošmy tchóřze! Książki Moskwiczánów,
 Goreńcy moi, gorliwie czytajmy
 i to, co dobre w nich, to przyswajajmy
 jak ci, co tkwią pod bokiem Otomanów.

Od Skipetarów stron i od Szamanów
 chyłkiem jak sroki do gniazd przemycajmy
 błystki słów cudzych, nimi wzbogacajmy
 nowy słoweński język Ilirianów.

Najpierwsza w świecie przez bogactwo słowa
 będzie górować wśród mów nasza mowa,
 którą wytworzy z nich ten melanż dziki,

bowiem tak mówić będziemy w Emonie,
 jak bełkotali ludzie w Babilonie,
 kiedy to Bóg im pomieszał języki (*Antologia poezji słoweńskiej*, 1973,
 81–82).

Z myślą o Jakobie Zupanie Prešeren napisał i opublikował w czasopiśmie „Kranjska Čbelica” w 1832 roku jeszcze dwa epigramy pt. *Ptujo besedarjem i Pevcu brez s in brez c*. Ten ostatni, *Do piszącego wiersze bez liter „s” i „c”* był odpowiedzią na publikację dwóch wierszy Jakoba Zupana pozbawionych głosek syczących i szumiących (*Veliki petek*, „Illyrisches Blatt” 1830, nr 15; *Hvale po Metrodoru*, „Kranjska Čbelica” 1831) (Suhadolnik, 2013):

Brez cetov teče vir mu Hipokrene,
 in esov v pesmah njega najti ni!

11 F. Prešeren, *Dela. Poezije. Ne bodmo*. <https://tinyurl.com/26mj8dsk> (12.09.2022).

zatorej nimajo nobene cene,
zato so pesmi tiste brez soli.

Bez esów płynie nurt mu Hipokreny,
litery c w tych wierszach nie znajdziemy,
dlatego wiersze jego są bez ceny,
jak również, że bez soli, poczuujemy (Prešeren, 2022, 22).

Powyższe wiersze zaliczane są do zbioru szczególnie wyrazistych i dosadnych licznych krótkich utworów satyrycznych (*Zabavljivi napisi*, „Kranjska Čbelica” 1832, *Poezije* 1847), zatytułowanych *Sršeni* (pol. *Szerszenie*), będących rodzajem manifestacji wiodącej pozycji Prešerna wśród publikujących w czasopiśmie „Kranjska Čbelica” i jego prawa do wytykania m.in. Kastelicowi i Zupanowi błędów w pisowni. To dlatego Marian Piechal w *Antologii poezji słoweńskiej* zamiast pojęcia „wojny ortograficznej” użył wyrażenia „wojna na epigramaty” (Piechal, 1973, 45). Spośród dwudziestu epigramatów osiem zostało przełożonych na język polski (Prešeren, 2022, 29–31): *Do poetów czasopisma „Pszczółka” piszących o porach roku; Do piszącego wiersze bez liter „s” i „c”; Do kiedyś poety, teraz homeopaty; Dziwne zwierzę; Vodnik; Kopitar; Zarozumialcy czterech liczniejszych narodów Slavii; Katon à rebours*.

Sršeni, kilka spośród dwudziestu epigramatów powstałych na wzór krótkich utworów satyrycznych Goethego i Schillera, mających na celu ośmieszenie zjawisk literackich, błędów, pomyłek i różnego typu przekształceń ukazało się w trzecim numerze czasopisma „Kranjska Čbelica” (Kos, 1992, 98). Prešeren poruszył w nich niektóre zagadnienia języka i literatury, a także odniósł się do konkretnych osób. Pisał, że w słoweńskiej przestrzeni publicznej brakuje krytyki literackiej, a twórcom – pomysłów. Jakoba Zupana krytykował za jego ideę użycia języka pozbawionego głosek syczących i szumiących oraz za niewłaściwie utworzone heksametry, Matevža Ravnikara za nadmierne używanie imiesłowu przysłówkowego uprzedniego (*Ravnikarju*). Krytykował nawet Čopa, że nie pisze utworów poetyckich (Kos, 1992, 98–99), używając słów: „V Ljubljani je dihur, ki noč in dan žre knjige, od sebe pa ne da najmanjše fige” (Colnar, 2019).

W epigramatach Prešeren wypowiadał się również na tematy polityczno-społeczne, które miały znaczący wpływ na przebieg konfliktu, wręcz uniemożliwienie szybszej językowej konsolidacji. Były to różnorodne idee dotyczące zjednoczenia Słowian, wśród których najsilniejszy był iliryzm (Pogačnik, Zadavec, 1999, 237), idea konsolidacji Słowian południowych oparta na indywidualizmie etnicznym. Język iliryski jako wyraz jedności słoweńsko-chorwackiej wydawał się Słoweńcom ze Styrii i Karyntii sztucznym tworem, a pomysł potencjalnego przewodnictwa intelektualnego Słoweńców zaproponowany przez Stanka Vraza w rzeczywistości okazał się nietrafiony (Pogačnik, Zadavec, 1999, 238). W sonecie *Ne bódmo šalobarde! Moskvičanov (Abošmy tchórze! Książki Moskwičanów)* Prešeren wymienia „nowy słoweński język Ilirianów”, lecz nie odnosi się do idei zjednoczenia Słowian tak, jak w epigramie *Bahači četvero bolj množnih Slave rodov* (pol. *Zarozumialcy czterech liczniejszych rodów Slavii*), gdzie zaznacza pozycję Słoweńców wśród innych narodów słowiańskich.

Čeh, Polják in Ilír, Rús svój ,zobráziti jezík,
 njih le mogóčni ga ród íma pravíco pisát’;
 Béli Hrovát, Rusnják ne, Slovák ne, s Slovenci ne drúgi,
 tem gre, Sláve pesám, lájati, táce lizát'¹².

Czech, Polak i Ilir, Rosjanin tylko swój język
 mają prawo rozwijać, tylko oni w nim pisać;
 Białorusinom, ni Ukraińcom, Słowakom ani Słoweńcom
 tego nie wolno, oni, Slavii psy, mają szczekać i łapy lizać
 (Prešeren, 2022, 31).

France Prešeren realizował ideę rozwoju języka literackiego z wielką starannością i pieczołowitością. Nie tylko jasno wyrażał w wierszach swoje stanowisko, lecz również popierał to działanie użyciem języka w odpowiedniej formie. Był to wyraz romantycznego mesjanizmu poety. Czynił to, tworząc utwory wyrafinowane i wymagające na miarę innych

12 F. Prešeren, *Dela. Poezije. Bahači*. <https://tinyurl.com/2p8yw9k9> (15.09.2022).

języków literatury, jak np. języka niemieckiego. Czy Prešeren traktował formę jako rodzaj dziejowego posłannictwa? Czy wybór języka niemieckiego dla niektórych swoich utworów (*Dekletam / Do dziewcząt* czy wiersz *Dem Andenken des Mathias Čop / Pamięci Matii Čopa*) miał podłoże filozoficzne? Joanna Sławińska napisała:

[Prešeren] ustawiając coraz wyżej próg artystycznej trudności, pokonuje trudności udowadniając, że język słoweński jest coraz sprawniejszym narzędziem literackim, za pomocą którego da się nie tylko przenieść do rodzimej kultury tekst cudzy, ale także własną myśl zaprezentować w pełnym katalogu form gatunkowych (Sławińska, 1991, 132).

Podsumowanie

Spór o słoweński język literacki w XIX wieku świadczy o braku ogólnej świadomości narodowej i o rozczłonkowaniu dialektalnym grupy etnicznej, która dopiero co została nazwana. Próba stworzenia jednego języka, wspólnego dla mieszkańców Karyntii, Styrii i Krainy, była wyrazem potrzeby zjednoczenia narodu słoweńskiego w ramach tej samej kultury. Niestety, biorąc pod uwagę silne wpływy otoczenia germańskiego, romańskiego i madziarskiego, nie było to łatwe zadanie. Najprawdopodobniej dlatego praca nad stworzeniem jednej normy językowej przebiegała tak niespokojnie. Środowisko słoweńskie nie popierało idei panslawistycznych ani iliryzmu. Idea zyskania odrębności narodowej była związana z chęcią wyodrębnienia własnego języka literatury poprzez praktykę pisarską (Čop, Prešeren) bądź odgórną decyzję lingwistów (Kopitar, Metelko, Dajenko). W innych krajach słowiańskich stosunek do języka literackiego, rzekomo najistotniejszego weryfikatora narodowej egzystencji (Bobrownicka, 1995, 57) nierzadko był warunkowany sytuacją społeczno-polityczną, np. w Czechach wzmocniono pozycję czeszczyzny, aby osłabić wpływy języka niemieckiego, Słowacy zamykali się w swojej ludowości, nie zaznaczając tak dużej jak w Czechach zależności między narodowością a językiem, Chorwacja i Serbia były obszarem poliglotyzmu wynikającego z niespójności politycznej

i kulturowej (Bobrownicka 1995, 45–56). Podobnie kształtowała się sytuacja w kulturze małego narodu o nieznanym nikomu języku, jak określa Słowenię Maria Bobrownicka (Bobrownicka, 1995, 54), gdzie oprócz niespójności językowej i kulturowej trudno było mówić o jedności i zgodzie w podejściu do normy językowej.

France Prešeren postulował niezależny rozwój języka słoweńskiego oraz właściwy tylko Słowencom język pisany umożliwiający etniczną niezależność, integrację i wolność, będący potwierdzeniem tożsamości słoweńskiej i fundamentem pod tworzenie historii własnego kraju (Pogačnik, Zadavec, 1999, 238–239). Choć utwory bezpośrednio podejmujące temat języka i ojczyzny (*Sonety satyryczne*, *Epigramy*, *Chrzest nad Savicą*) stanowiły mniejszość w poezji Prešerna, to ich znaczenie jest nieocenione. Niezaprzeczalnie ten największy poeta słoweński wpłynął na twórczość pisarzy słoweńskich w okresie romantyzmu (Janez Cigler, Josipina Turnograjska) i później oraz na rozwój świadomości języka, kultury i narodu.

Dzięki współpracy Prešerna z Matiją Čopem możliwe było stworzenie programu rozwoju literatury (Sławińska, 1991, 129–135) i kultury słoweńskiej, na którym opierały się wszystkie teksty publikowane podczas wojny ortograficznej (1830–1833). Zaangażowanie także w sprawy społeczno-polityczne dotyczące miejsca Słowenii i Słowenców wśród innych krajów słowiańskich i europejskich, a także postrzegania samych siebie w kontekście regionalnym i globalnym pozwoliło mówić o romantyzmie słoweńskim jako o okresie nie tylko rzeczywistego kształtowania się normy języka słoweńskiego, lecz także znaczącego rozwoju Słowenii i Słowenców na wielu innych płaszczyznach.

Bibliografia

- Bobrownicka, M. (1995). *Narkotyki mitu. Szkice o świadomości narodowej i kulturowej Słowian zachodnich i południowych*. Kraków: Universitas.
- Cuderman, V. (2001). *Branja 2, berilo in učbenik za 2. letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol*. Ljubljana: DZS.
- Kos, J. (1992). *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: DZS.
- Kos, J. (1999). *Književnost. Učbenik literarne zgodovine in teorije*. Maribor: Obzorja.
- Kryzia, W. (2008). *Słoweński, Słowenci, Słowenia. Zarys historii języka i kształtowania się świadomości narodowej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

- Małecki, M. (1947). *Najstarszy literacki język Słowian*. Kraków: Wydawnictwo Studium Słowiańskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Piechal, M. (opr. i przekł.) (1973). *Antologia poezji słoweńskiej*. Wrocław: Biblioteka Narodowa.
- Pogačnik, J., Zadavec, F. (red.) (1999). *Slovenska književnost II*. Ljubljana: DZS.
- Pogorelec, B. (2011). *Zgodovina slovskega knjižnega jezika: jezikovni spisi I*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: Znanstvena založba Filozofske fakultete. <https://doi.org/10.3986/9789612542795>
- Prešeren, F. (2022). *Poezje*. Przeł. K. Šalamun-Biedrzycka. Kraków: Stowarzyszenie Pisarzy Polskich.
- Slodnjak, A. (1968). *Slovensko slovstvo. Ob tisočletnici Brižinskih spomenikov*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Slodnjak, A. (1984). *France Prešeren*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Sławińska, J. (1991). *Poezja Prešerna jako program literatury narodowej*. „Pamiętnik Słowiański”, t. 41, s. 129–135.
- Šalamun-Biedrzycka, K. (red. i przekł.) (1995). *Srebro i mech. Mah in srebro. Antologia poezji słoweńskiej*. Sejny: Fundacja „Pogranicze”.
- Trubar, P. (1555). *Catechismus*. Tübingen: Ulrich Morhart.
- We własnych oczach: XX-wieczny esej zachodnio- i południowosłowiański* (1977). Wyboru dokonała Halina Janaszek-Ivaničková we współpracy z Edwardem Madanym, esej czechosłowacki, Janem Wierzbickim, esej jugosłowiański i Teresą Dąbek-Wirgową, esej bułgarski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

Publikacje zaczerpnięte z internetu

- Colnar, P. (online). *Matija Čop, ki je „žrl knjige”*. „Gorenjski glas” 27.01.2019. <https://tinyurl.com/3xdzbrba> (2.03.2023).
- Čop, M. (1833). *Nuovo discacciamento di lettere inutili*. „Illyrisches Blatt”, nr 6. <https://tinyurl.com/mw4wjyjr> (20.10.2022).
- France Prešeren. Dela*. <https://tinyurl.com/249mr7th> (10.10.2022).
- Podvršnik, K. (2015). *Slovenščina 1, i-učbenik za slovenščino v 1. letniku gimnazij, Zavod Republike Slovenije za šolstvo*, <https://tinyurl.com/2dhspynp> (20.10.2022).
- Prešeren F. *Dela. Poezije. Bahači*. <https://tinyurl.com/2p8yw9k9> (15.09.2022).
- Suhadolnik, S. (2013). *Zupan Jakob*. W: Slovenski biografski leksikon. Slovenska biografija. <https://tinyurl.com/2ps98tfp> (16.10.2022).

- **MARLENA GRUDA** – holds PhD in Literary Studies and specializes in Slovene Literature. She graduated from the University of Silesia, and since 2016 has been employed in the Institute of Slavic Studies at the Jagiellonian University. Her book *Zaczynając od różnicy. Przemiany bohatera w powieści słoweńskiej po 1991 roku* came out with the Jagiellonian University Press in 2019. Gruda's academic interests involve the history of Slovene literature, comparative approaches to literature, as well as literary translation. She has translated into Polish the prose of Vlado Žabot, poetry of Milan Dekleva and Anja Golob, and the novels of Evald Flisar, Miha Mazzini, and Jasmin B. Frelih.